

А. С. Загороднюк,

Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

ПРОБЛЕМИ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ЛАТИНІЗМУ «INSTITUTION» (НА МАТЕРІАЛІ «ЗВІТУ ГРОМАДСЬКОГО МОНИТОРИНГУ ВИКОНАННЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНА-ЄС»)

У розвідці висвітлено внутрішньофахову омонімію латинізму «institution» в англомовній терміносистемі європейського права; проаналізовано значення понять «інститут» та «інституція» як основних україномовних відповідників цього англомовного терміна і на прикладі Звіту громадського моніторингу виконання порядку денного Асоціації Україна-ЄС критично проаналізовано варіативність термінології у перекладі згаданого латинізму українською мовою.

Ключові слова: латинізм, «institution», «інститут», «інституція», юридичний переклад, фальшивий друг перекладача.

ПРОБЛЕМЫ АНГЛО-УКРАИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА ЛАТИНИЗМА «INSTITUTION» (НА МАТЕРИАЛЕ «ОТЧЕТА ОБЩЕСТВЕННОГО МОНИТОРИНГА ВЫПОЛНЕНИЯ ПОВЕСТКИ ДНЯ АССОЦИАЦИИ УКРАИНА-ЕС»)

В разведке освещена внутриотраслевая омонимия латинизма «institution» в англоязычной терминосистеме европейского права; проанализировано значение понятий «институт» и «институция» в качестве основных украиноязычных соответствий этого англоязычного термина и на примере «Отчета общественного мониторинга выполнения повестки дня Ассоциации Украина-ЕС» критически проанализирована вариативность терминологии в переводе упомянутого латинизма на украинский язык.

Ключевые слова: латинизм, «institution», «институт», «институция», юридический перевод, фальшивый друг переводчика.

PROBLEMS OF ENGLISH-UKRAINIAN JURIDICAL TRANSLATION OF THE LATINISM «INSTITUTION» (BASED ON THE MATERIAL OF REPORT ON CIVIC MONITORING OF IMPLEMENTATION OF THE EU-UKRAINE ASSOCIATION AGENDA)

In the survey the intra-sectoral homonymy of the Latinism «institution» in the English-speaking terminological system of the European law is highlighted; the meaning of the notions «інститут» («instytut» – «institution» as an establishment) and «інституція» («instytutsiya» – «institution» as patterns of behavior) as the main Ukrainian-speaking equivalents to the English term was analyzed, and by the example of Report on civic monitoring of implementation of the EU-Ukraine Association Agenda the variability of the terminology in translation of the mentioned Latinism into Ukrainian was critically analyzed.

Keywords: Latinism, «institution», «інститут» («instytut»), «інституція» («instytutsiya»), juridical translation, false friend of a translator.

Постановка проблеми. На відміну від терміносистем точних та природничих наук у юриспруденції *нерівнозначність* термінів (*формальна варіативність*) і їхня *неоднозначність* (*семантична варіативність*) є більш поширеним явищем, оскільки йдеться про галузь, яка описує, аналізує та регулює мінливі й неоднозначні за своєю суттю соціальні зв'язки та процеси, що постійно урізноманітнюються (Н.В. Артикуца, Н. Михайловська, Л. Полубіченко, Н. Глинська, В. Савицький, О. Савоцька, О. Шаблій, А. Ушаков, Н. Фатєєва, С. Хижняк, О. Шпаковська, Е. Неженець, Ю.Ф. Прадід, В. Вайсфлог, П. Сандріні, С. Поммер та багато інших). Як відомо, ще з часів римського права латинські терміни становлять кістяк окремих національних мов права. Проте з їхнім розвитком значення окремих слів латинського походження значною мірою розійшлися і все ще залишаються недостатньо розкритими, а їхній переклад – дискусивним. Одним із таких понять є поняття, позначуване терміном-латинізмом «institution».

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій свідчить про те, що в юридичних мовах латинізм стали об'єктом науково-теоретичного аналізу таких вчених, як О. Шаблій, Я. Боровського, Ю. Маадла, С. Кійко, Н. Лепухова та інших. Великий внесок у вивчення особливостей вживання слів латинського походження в англійській юридичній мові зробили: П. Маклеод, Дж. Гладкі, М. Рістіківі, О.Яранцева. Такі науковці як: Д. Кремер ван Влюгт, П. Кайцер, Дж. Годсон, М.Кармазіна, О.Шурбована, А. Турен, П. Бергер та багато інших присвятили свої праці тлумаченню понять «institution», «інститут» та «інституція».

До **невирішених раніше частин загальної проблеми** слід віднести потребу у з'ясуванні ядерного значення іменника «institution» у межах англомовної терміносистеми європейського права й аналізі термінологічної варіативності у передаванні цього юридичного поняття українською мовою. Цим також визначається **актуальність** та **новизна** наукової розвідки. Оскільки внутрішньофахова термінологічна варіативність у цьому дослідженні розглядається у світлі перекладу, звертаємося й до перекладознавчої термінології, яка описує *міжмовну неоднозначність етимологічно споріднених одиниць*, а саме – усталеного метафоричного терміна «*фальшивий друг перекладача*» (фр. *faux ami*, англ. *deceptive cognate, misleading word of foreign origin*).

Мета дослідження полягає у вивченні різних наукових думок щодо походження, ядерного значення поняття, позначуваного терміном «institution» та його перекладу українською мовою; аналізі україномовних відповідників поняття, зокрема з'ясуванні юридично значимої різниці між поняттями «інститут» та «інституція».

Виклад основного матеріалу розвідки. Як уже згадувалося вище, у юриспруденції латинська мова посідає поважне місце принаймні тому, що більшість правових систем ґрунтується на Римському праві. Тому разом з правовими традиціями Риму в різні юридичні терміносистеми прийшло чимало слів та словосполучень латинського походження. Одним із таких слів вважається іменник «institution» (лат. «institutum» – *встановлення, запровадження, звичай*) [13]. Д. Кремер стверджує, що в загальному значенні поняття «institution» стосується створених суспільством правил, які керують його поведінкою [10, с. 871].

Переклад цього поняття викликає чималі дискусії серед мовознавців та перекладачів. У юридичній сфері він має як абстрактне значення («встановлення», «запровадження», «інституція», «порушення» тощо), так і матеріальне («установа», «інститут» тощо) [3, с. 541; 2, с. 215; 9, с. 252; 11, с. 940].

У досліджуваному документі термін «institution» переважно перекладено як «інститут» або «інституція». Причому у більшості випадків обидва використовуються як взаємозамінні. Хоча іменники часто вважають синонімами, слід все-таки враховувати їхні первинні значення [6]. Так, на відміну від терміна «інститут», «інституція» походить від

латинського *«institutio»*, *«institutiones»* (нідручник). Розглянемо відмінності у значеннях обох понять на прикладах з досліджуваних текстів оригіналу та перекладу.

1) *These documents were drafted with the Ukrainian and international expert community involved and received positive feedback from the leading European institutions, including the Council of Europe* [12, с. 18].

Переклад: Ці документи розроблялися за участі української та міжнародної експертної спільноти і отримали схвальні відгуки від провідних європейських інституцій, зокрема Ради Європи [4, с. 18].

2) *Recognition by the European community of the existence of systematic problems in the Ukrainian justice is proved by the resolution of the PACE – The Functioning of Democratic Institutions in Ukraine No.1865, adopted on 26 January 2012* [12, с. 36].

Переклад: Визнання європейською спільнотою існування системних проблем в українському правосудді підтверджується резолюцією ПАРЄ «Функціонування демократичних інституцій в Україні» № 1862, яку було ухвалено 26 січня 2012 р. [4, с. 36].

3) *Penetration of corruption into all the spheres of social life results in the lack of trust to government institutions, doesn't promote establishing the rule of law, has a negative influence on the investment climate in the state and reduces the role of Ukraine on the international scene* [12, с. 65].

Переклад: Проникнення корупції в усі сфери життя суспільства підриває рівень довіри до владних інститутів, не сприяє утвердженню в Україні принципу верховенства права, негативно впливає на інвестиційний клімат в державі та послаблює роль України на міжнародній арені [4, с. 66].

У всіх трьох випадках поняття *«institution»* має однакове значення – «структура», «організація». Логічним є те, що звернувши увагу на контекст вживання терміна, виникають суперечності щодо його перекладу. В наступних прикладах контекст вживання поняття ідентичний. І в першому, і в другому випадку йдеться про створення окремих організацій з відповідними функціями. Але переклад різниться:

1) *At the start of monitoring we mentioned establishment of an institution aiming at solving all urgent problems in the frameworks of the Priority – i.e. protecting rights of journalists – and propose solutions* [12, с. 46].

Переклад: На початку моніторингу ми фіксували створення інституту, завдання якого вирішувати всі нагальні проблеми в контексті Пріоритету – забезпечення прав журналістів – та пропонувати варіанти рішень [4, с. 47].

2) *In some new EU member states, in connection with this, special laws on protection of the rights national and ethnic minorities have been developed, and special institutions were created to work on this issues* [12, с. 56].

Переклад: У деяких нових країнах-членах ЄС у зв'язку з цим було розроблено спеціальні закони про захист прав національних та етнічних меншин і створено спеціальні інституції, які займаються цими питаннями [4, с. 57].

М.Кармазіна та О.Шурбована стверджують, що часто інституції хибно сприймають як організації, які певним чином об'єднують людей (школу, університет тощо). Натомість вони вважають, що інституції виступають як регулятивні зразки, себто програми, якими суспільство обмежує поведінку індивідів [5]. Авторки також наводять слова П. Бергера, який зазначає, що базовими характеристиками інституцій, є екстернальність, об'єктивність, спонукальна сила, моральний авторитет та історичність [7]. Тому правильно було б розуміти термін *«інституція»* як *«встановлення»*, *«традиція»*, *«порядок»*, а *«інститут»*, відповідно, розглядати як закріплення таких звичаїв і порядків у законах і правових нормах. А. Турен стверджує, що інституція сьогодні має позначати не те, що було інституційовано, а те, що є джерелом інституціонування, тобто, ті механізми, завдяки яким культурні орієнтири трансформуються в соціальну практику. Автор вважає, що інституції стосуються більше суспільства, ніж суверенної влади, яка є виразником його волі [1, с. 19–21].

Обидва поняття є важливими складовими структури держави. Однак, інститутом за традицією називали вищий навчальний заклад. І до цього часу сфера вживання слова у відповідному значенні не звужилася. Наукові установи продовжують називати інститутами (*Інститут історії України, Інститут економіки тощо*). У рамках вищих шкіл виокремлювали самостійні структурні одиниці, які теж називають інститутами (*Інститут міжнародних відносин, Інститут журналістики при Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка та ін.*) [8]. Поняття *«інститут»* має і суто юридичне значення – *«сукупність правових норм у якій-небудь галузі суспільних відносин окремої держави»* [8]. На сьогодні можемо спостерігати велику кількість подібних інститутів, наприклад: *ідеологічний інститут, суспільний інститут, соціально-юридичний інститут державної служби* тощо. Як зазначає Т. Коць, такі словосполучення мають значення цілісності, характерної ознаки окремої сфери життя [8]. Разом з суспільно-політичними, науковими та іншими трансформаціями поняття *«інститут»* набуло ще одного значення – назву діяльнісних характеристик людини або групи людей, яка репрезентує певний напрямок у суспільному житті або є ознакою соціального ладу: *інститут громади, інститут професури, інститут влади, інститут резервних депутатів, інститут наглядачів* [8].

Звертаючись до первинного значення слова *«інституція»*, маємо пам'ятати, що термін насамперед позначає особливості управління, механізми дії правових норм різних галузей суспільних відносин. Т. Коць пояснює, що диференціація значень у словосполученнях *банківський інститут, банківська інституція* наприклад відбувається наступним чином: в першому випадку мова йде про наявність самостійної структури в державі, а в другому – про механізм її дії. Авторка зауважує, що згідно практики слововживання синонімом до терміна *«інституція»* є слово *«механізм»*, яке не може стояти в одному значеннєвому ряду зі словом *«інститут»* [8].

Як зазначають М.Кармазіна та О.Шурбована, інститути створюються насамперед відповідно до потреб існуючої політичної системи. І згідно з цими потребами набувають певних функцій та утворюють регламентовані канали зв'язку з іншими елементами системи (наприклад підсистемами) тощо. Інституції авторки вважають спонтанними, традиційними утвореннями, де підставою їх функціонування виступають не потреби системи, а – історична зумовленість. Під інституціями розуміють символічні, звичаєві, семіотичні значення та практики, закріплення і відтворення яких здійснюється за допомогою таких соціальних організацій, як інститути [5].

У досліджуваному юридичному тексті перекладачі запропонували й інші еквіваленти поняття *«institution»*:

1) *...and the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the Procedures of the assignation of gifts received as gifts to the state, the Autonomous Republic of Crimea, local community, state or municipal institution or organization», № 1195, dated 16.11.2011* [12, с. 22].

Переклад: ...постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку передачі дарунків, одержаних як подарунки державі, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді, державним або комунальним установам чи організаціям» від 16.11.2011 № 1195 [4, с. 22].

2) *Maintenance bodies of the State Registrar monthly update the information on the basis of information of the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Justice ..., and foreign diplomatic institutions* [12, с. 28].

Переклад: Органи ведення Державного реєстру щомісячно поновлюють інформацію на основі даних відомостей Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, Державної пенітенціарної служб та закордонних дипломатичних установ [4, с. 28].

3) *That is, the opinion of consultative and advisory institutions is considered rather indirectly, which offsets the possibility of effective participation of the minorities in the public life as it is typical for many European countries* [12, с. 64].

Переклад: Тобто думка консультативно-дорадчих структур враховується доволі опосередковано, чим нівелюється можливість ефективної участі меншин в суспільному житті, як це характерно для різних європейських країн [4, с. 65].

Висновки. Проблеми перекладу поняття «*institution*» викликана багатьма чинниками. Головними серед них, посилюючись на представлені зразки, вважаємо контекст, в якому вжито термін і який зумовлює домінування семи «суспільний механізм/чинник» або «установа/організація». Основними відповідниками до згаданого поняття, згідно наших спостережень, є іменники «*інститут*» та «*інституція*», а також «*установа*», «*структура*» та «*організація*». Причиною численних дискусій та наукових досліджень стала варіативність україномовної термінології, яку можна вирішити шляхом окреслення юридичної специфіки застосування кожного з них. Стикаючись з перенесенням терміна «*institution*» на українську юридичну мову, слід пам'ятати, що йдеться про «*фальшивого друга перекладача*» і варто в першу чергу з'ясувати, про що йде мова в тексті-джерелі – «*сукупність норм і правил*», «*владні органи*» чи «*суспільні механізми*».

Література:

1. Турен А. Повернення дієвця / А. Турен. – К. : «Альтерпрес», 2003. – 320 с.
2. Англо-русские термины гражданского и гражданского процессуального права / Сост. С. Д. Оськина. – Омск, 2003. – 350 с.
3. Карабан В. Англійсько-український юридичний словник / В. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 1088 с.
4. Громадський моніторинг виконання Порядку денного Асоціації Україна – ЄС: звіт за період з грудня 2011 до вересня 2012, «Дизайн-студія «ПАПУГА». – Львів, 2013. – 65 с.
5. Кармазіна М. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять, за станом на 5 квітня 2015 р. / М. Кармазіна, О.Шурбована // [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1308>.
6. На найближчій сесії ПАРС обговорять демократичні інституції в Україні, за станом на 5 квітня 2015 р. / [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.newsru.ua/ukraine/17jan2012/strasburg.html>.
7. Бергер П. Л., Бергер Б. Що таке інституція? Випадок мови / П. Л. Бергер, Б. Бергер // Пер. Ю. Яремко, за станом на 5 квітня 2015 р. / [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/berger.htm>.
8. Коць Т. Інститут-Інституція, за станом на 9 квітня 2015 р. / Т. Коць // [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine60-33.pdf>.
9. Amy Hackney Blackwell, The dictionary of essential legal terms, 1st ed., Sourcebooks, Inc., Naperville, Illinois, 2008, 556 p.
10. Cremer D., M. van Vlugt (1999), Social Identification Effects in social dilemmas: A Transformation of Motives, European Journal of Social Psychology, Vol.29 No.7, pp. 871–93;
11. Henry Campbell Black, Black's law dictionary, 4th Ed. Rev., West publishing company, 1968, 1882 p.
12. Report on civic monitoring of implementation of the EU-Ukraine Association Agenda, December, 2011 – September, 2012, «Design Studio»PAPUGA». – Lviv, 2013. – 65 p.
13. <http://dictionary.reference.com/browse/institution>

УДК 821.162.1:821.161.1

Л. В. Зелінська,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ВІДОБРАЖЕННЯ «СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ» У МАЛЯРСТВІ ТА ЛІТЕРАТУРІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДР. ПОЛ. XVIII – ПЕР. ПОЛ. XIX СТ.

Стаття присвячена проблемі відсутності героя-підприємця, відсутності теми соціальної мобільності у культурі Російської імперії вибраного періоду. Методом «нового історизму» вивчено контекст і з'ясовано відмінність між реаліями та художніми моделями.

Ключові слова: портрет, підприємливість, середній клас, маргінал

ИЗОБРАЖЕНИЕ «СРЕДНЕГО КЛАССА» В ЖИВОПИСИ И ЛИТЕРАТУРЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ВТ. ПОЛ. XVIII – ПЕР. ПОЛ. XIX ВВ.

Статья посвящена проблеме отсутствия героя-предпринимателя, отсутствия темы социальной мобильности в культуре Российской империи избранного периода. Методом «нового историзма» изучен контекст и определены различия между реалиями и художественными моделями.

Ключевые слова: портрет, предпринимательство, средний класс, маргинал

REFLECTION OF THE «MIDDLE CLASS» IN THE PAINTINGS AND LITERATURE OF THE RUSSIAN EMPIRE OF THE SECOND HALF OF THE 18TH – THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURIES

The article deals with the issue of absence of the entrepreneur hero, absence of the social mobility theme in the culture of Russian Empire of the chosen period. «New historicism» method has been used to study the context and differences between realia and art models.

Key words: portrait, entrepreneurship, middle class, fringe.

У літературознавстві прийнято досліджувати факти літературного процесу. Вивчення відсутності певних образів та ідей, на нашу думку, є не менш важливим. З'ясовуючи лакуну, відкриваємо усунуті проблеми; на опозиції присутності-відсутності знаходимо нові аргументи і укладаємо новий контекст. Так, наприклад, російські літературознавці визнали домінуючим в др. пол. XVIII ст. образ героя-філософа [20], а тему служіння – головним видом суспільної діяльності. Натомість герой-підприємець, тема соціальної мобільності були відсутніми в культурі часів Катерини II, і мало що змінилося в пер. пол. XIX ст. Виникає запитання: вольтер'янство (специфічна поведінка, мода, комунікація) було цікавішим за етику ринкової економіки А. Сміта, чи дискурс просвітницької філософії насправді самодержавний? Контекст цього запитання становить **актуальність теми** «середнього класу» в мистецтві Російської імперії, що сьогодні, в час реструктуризації українського суспільства, є особливо важливою. Міждисциплінарний підхід до теми дозволяє вибрати **об'єктами** дослідження портрет